

Verdiepingen en verschuivingen in het hulp- en dienstverleningslandschap aan gedetineerden

BART CLAES^a
DORIEN BROSENS^b

Reflecties bij het nieuwe strategisch plan 2015-2020

Panopticon, 36 (6), 519-534
© 2015 Maklu | ISSN 0771-1409 | November 2015

- ^a Postdoctoraal onderzoeker, Centre for Criminological Research, School of Law, University of Sheffield (Corresp.: bart.claes@sheffield.ac.uk).
^b Postdoctoraal onderzoeker, vakgroep Educatiewetenschappen, Vrije Universiteit Brussel.

ABSTRACT

Elaborations on the shifts in the landscape of social aid and services for prisoners. Reflections on the new strategic plan 2015-2020

On 17 July 2015, the Flemish government approved the first strategic plan for the period 2015-2020 in relation to the social aid and assistance for detainees in prisons in Flanders and Brussels. This plan follows Flemish law of 2013 on the organisation of social aid and services which provides the drafting of such a strategic plan for each legislature. In this article we focus on the historical evolution of the forms of social aid and services in Flemish and Brussels prisons, and also outline the context in which the current social aid and services takes place. Then we will discuss a number of strategic options for the future which are included in this new strategic plan 2015-2020 and focus on more overarching themes namely (1) the bridge between inside and outside prison, (2) the growing participation and involvement of prisoners and (3) health care for certain prisoners with specific needs.

Keywords: Social aid, prison, strategic plan, participation

Kernwoorden: Hulp- en dienstverlening, detentie, strategisch plan, participatie

INLEIDING

Op 17 juli 2015 keurde de Vlaamse regering het eerste strategisch plan m.b.t. hulp- en dienstverlening aan gedetineerden goed. Dit plan is er gekomen in navolging van het decreet betreffende de organisatie van hulp- en dienstverlening aan gedetineerden uit 2013 dat voorziet in de opmaak van een strategisch plan voor elke legislatuur (VLAAMSE REGERING, 2015). Sinds het eerste strategisch plan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden in 2000 heeft het aanbod, zijn organisatie en de samenwerking met allerhande actoren heel wat ingrijpende wijzigingen ondergaan. Meer nog, het huidige landschap aan hulp- en dienstverlening in de Vlaamse en Brusselse gevangenissen is niet te vergelijken met dat van 15 jaar geleden. Er is al een hele weg afgelegd met de domeinen sport, onderwijs, cultuur en werk die in die mate belangrijk zijn geworden dat hun afwezigheid ondenkbaar is. Tegelijkertijd lijken bepaalde werkpunten de tand des tijds meer dan te doorstaan. In een studie van 1991 in opdracht

van de Koning Boudewijnstichting over het aanbod van maatschappelijk dienstverlening werd onder meer gewezen op de verouderde infrastructuur in de meeste gevangenissen, de ernstige overbevolking, de voortdurende stijgende vraag naar hulp- en dienstverlening, een tekort aan specifieke psychosociale begeleiding of therapie, zeker wat betreft specifieke problematieken als middelengebruik en persoonlijkheidsstoornissen (MEYVIS & MARTIN 1991). Dit zijn thema's die de lezers van het nieuwe strategisch plan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden 2015-2020 allerminst onbekend in de oren zullen klinken.

In deze bijdrage zoomen we in op de historische evolutie van de hulp- en dienstverlening in de Vlaamse en Brusselse gevangenissen, om vervolgens de context te schetsen waarbinnen de hedendaagse hulp- en dienstverlening zich afspeelt. Daarna worden een aantal strategische opties voor de toekomst die opgenomen zijn in het nieuwe strategische plan nader belicht. Gezien de omvang van het strategisch plan, is het niet mogelijk om op alle aspecten in te gaan. We focussen op meer overkoepelende thema's die in verschillende strategische doelstellingen en bijhorende stappenplannen terug te vinden zijn, met name (1) de brug tussen binnen en buiten, (2) het inzetten op meer participatie en inspraak van gedetineerden, en (3) een gezondheidszorg voor doelgroepen met specifieke noden. Wel dient opgemerkt te worden dat de realisatie van de doelstellingen die opgenomen zijn in het strategische plan, beïnvloed zal worden door de evoluties binnen het gevangeniswezen. Bovendien niet verschillend van andere Vlaamse of federale beleidsdomeinen is dit strategisch plan en zijn uitwerking op het terrein onderhevig aan de huidige economische en begrotingscontext. De aangekondigde besparingen zullen mogelijks ook een invloed hebben op de hulp- en dienstverlening aan gedetineerden (VLAAMSE REGERING, 2015).

1. VAN WAAR KOMEN WE? EEN KORTE, NOODZAKELIJKE TERUGBLIK

Het organiseren en inrichten van een aanbod aan hulp- en dienstverlening in de Vlaamse gevangenissen behoort sinds 1980 niet meer tot de bevoegdheid van de Federale Overheid. Sinds de staatshervorming in 1980 maken alle persoonsgebonden materies, dus ook de penitentiaire en postpenitentiaire sociale hulpverlening met uitzondering van de effectieve uitvoering van strafrechtelijke beslissingen, deel uit van het bevoegdheidspakket van de gemeenschappen. Met het Besluit van de Vlaamse Executieve van 24 juli 1985 wordt de term 'forensische welzijnzorg' geïntroduceerd waardoor niet alleen (ex-)gedetineerden, maar ook verdachten, niet van hun vrijheid beroofde veroordeelden, slachtoffers, naastbestaanden, enz. deel uitmaken van de te bereiken doelgroep. Van dan af krijgt het forensische welzijnswerk een autonoom karakter ten opzichte van het justitiële handelingskader. Het autonoom forensische welzijnswerk baseert zich op loutere welzijnsimperatieven en richt zich met een vrijwillig aanbod van sociale hulp- en dienstverlening op personen die in aanraking komen met het strafrecht. Het forensische welzijnswerk is daardoor in de mogelijkheid, in tegenstelling tot de voormalige justitiële gedetineerdenzorg, zich een kader aan te meten waarbij er wordt uitgegaan van een hulpverlening op vraag van de cliënt. Dit welzijnsperspectief kan worden geplaatst tegen de vroegere aansturing vanuit justitiële doelstellingen (BOUVERNE-DE BIE *et al.*, 1996).

In de schoot van de Interdepartementale Commissie 'hulp- en dienstverlening aan gedetineerden' wordt in 2000 een eerste strategisch plan hulp en dienstverlening aan gedetineerden boven de doopvont gehouden (VLAAMSE OVERHEID, 2000). Dit strategisch plan komt voort uit een inventarisatie van de mogelijkheden en beperkingen van het toenmalige aanbod, het bepalen van doel- en belangengroepen, de afstemming met betrokken overheden en het definitief uitwerken van strategieën. Het strategisch plan tekent de missie, doelstellingen en krachtlijnen uit van de Vlaamse hulp- en dienstverlening aan gedetineerden. Dit

plan bevat een langetermijnbeleid waarin strategische hoofdlijnen en projecten worden bepaald om, vanuit een gedeelde visie, een geïntegreerd beleid over een periode van 10 jaar te realiseren. De notie van het rechtsburgerschap van de gedetineerde staat hierin centraal. Deze notie veronderstelt dat de gedetineerde tijdens de detentie blijvend wordt gezien als een lid van de maatschappij. De banden met de samenlevingsvoorzieningen dienen behouden te blijven of hersteld te worden.

Het strategisch plan gaat hiermee verder dan het louter voorzien van hulp- en dienstverlening aan gedetineerden die is gericht op het begeleiden van zijn psychosociaal traject. Alle samenlevingsvoorzieningen zoals onderwijs, arbeidstoeleiding, cultuur, sport, gezondheidszorg en welzijn worden als beleidsdomein aangesproken om hun verantwoordelijkheid op te nemen ten aanzien van gedetineerden. Er worden strategische doelen geformuleerd zoals het uitbouwen van een kwalitatief aanbod, het profileren van de hulp- en dienstverlening en het ontwikkelen van samenwerkings- en organisatiestructuren. Ook is er aandacht voor het ontwikkelen van een *human resources* management- en organisatieontwikkelingsbeleid en worden nieuwe functies gecreëerd voor de operationalisering van deze opdrachten. Zo staat de beleidsmedewerker vanaf de implementatie van dit strategische plan in voor de beleidscoördinatie en de organisatieondersteuner voor de praktische coördinatie. De trajectbegeleider krijgt de opdracht om voor de individuele gedetineerde een hulp- en dienstverleningstraject uit te stippelen doorheen zijn detentie. Daarnaast leveren ook de centra voor geestelijke gezondheidszorg therapeuten voor de hulpverlening aan gedetineerden met ernstige psychische problemen, worden onderwijs en gespecialiseerde vormingen aangeboden en wordt een arbeidstrajectbegeleiding mogelijk gemaakt (CLAES & GELUYCKENS, 2011).

In de Vlaamse gevangenis komt deze hulp- en dienstverlening aan gedetineerden te staan naast de psychosociale dienstverlening vanuit de justitiële overheid, met name de psychosociale diensten (PSD). Er worden samenwerkingsakkoorden gesloten. Een voorbeeld hiervan is het gezamenlijk bijkomend implementatieplan bij het strategische plan van 2007 tussen de Vlaamse overheid en het toenmalige Directoraat-generaal Uitvoering van Vrijheidsberovende Straffen en Maatregelen van Justitie (nu Directoraat-generaal Penitentiaire Inrichtingen). Beide benadrukken in dit implementatieplan hun gemeenschappelijke opdracht: *een veilige, rechtsconforme, humane, herstel- en re-integratiegerichte invulling van de vrijheidsberovende straf of maatregel* (VLAAMSE OVERHEID, 2007). Vanuit deze opdracht wordt de rol van de diverse actoren (zowel van Justitie als van de Vlaamse Gemeenschap) belicht en worden er richtlijnen geformuleerd met betrekking tot de taakafbakening en samenwerking tussen de diverse actoren. In dit implementatieplan wordt de structurele benadering van sociale problemen door het forensische welzijnswerk mee in ogenschouw genomen door het benadrukken van de wisselwerking tussen de gedetineerde en de samenleving. Enerzijds dient de gedetineerde de kans te krijgen zijn verantwoordelijkheid op te nemen. Anderzijds heeft de samenleving als opdracht dezelfde voorwaarden te creëren voor gedetineerden als voor de niet opgesloten burgers (CLAES, 2009).

Minder dan 10 jaar na de invoering van het eerste strategisch plan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden, volgt een evaluatief onderzoek dat zich zowel richt naar het globale implementatieproces, als naar wat dit plan in concreto betekent voor participatie en tevredenheid van gedetineerden. Dit onderzoek leidt tot een bundel aan beleidsaanbevelingen waaronder de noodzaak aan een meer gecoördineerde en structurele samenwerking tussen de verschillende Vlaamse diensten, alsook een betere afstemming op de specifieke context en een betere samenwerking met de justitiële diensten binnen de muren (HELLEMANS *et al.*, 2008). In navolging van dit evaluatief onderzoek wordt op 27 februari 2013 het decreet betreffende 'de organisatie van hulp- en dienstverlening aan gedetineerden' goedgekeurd. Het decreet

heeft als overkoepelend doel de interdepartementale inzet en organisatie gerealiseerd door middel van het eerste strategisch plan te formaliseren en te verankeren. Meer bepaald wordt met het decreet een wettelijke basis gegeven voor de coördinatie, planning en uitvoering van het hulp- en dienstverleningsaanbod aan gedetineerden. Voortbouwend op de principes van rechtsburgerschap, wordt binnen het decreet specifiek vermeld dat gedetineerden en hun directe sociale omgeving recht hebben op een integrale en kwaliteitsvolle hulp- en dienstverlening. Kortom, als principe wordt opnieuw expliciet gesteld dat de gedetineerde recht heeft op de hulp- en dienstverlening die in de vrije samenleving aanwezig is (VLAAMSE OVERHEID, 2013). Ook wordt extra in de verf gezet dat het hulp- en dienstverleningstraject dat een gedetineerde in de gevangenis heeft opgebouwd, verder gezet moet worden na ontslag uit de gevangenis om zo de kans tot succesvolle re-integratie te verhogen (PATERSON, 2013).

Artikel 4 van het decreet betreffende 'de organisatie van hulp- en dienstverlening aan gedetineerden' schuift 6 doelstellingen naar voren: (1) de zelfontplooiing van de gedetineerde stimuleren, (2) het sociale, relationele en psychische evenwicht van de gedetineerde herstellen, (3) de negatieve gevolgen voor de gedetineerde en zijn omgeving veroorzaakt door en tijdens de detentie beperken, (4) de integratie en participatie in de samenleving na de detentieperiode bevorderen, (5) een proces van herstel tussen dader, slachtoffer en samenleving stimuleren en (6) de kans op herval beperken. Deze doelstellingen krijgen hun strategische en operationele vertaalslag in een nieuw strategisch plan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden dat per legislatuur opgemaakt zal worden (VLAAMSE OVERHEID, 2013). Op 17 juli 2015 keurde de Vlaamse regering zo een eerste strategisch Plan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden voor de huidige legislatuur 2015-2020 goed (VLAAMSE REGERING, 2015). Net als voorheen volgt ook in 2014 een nieuw samenwerkingsakkoord tussen de Vlaamse overheid en het Directoraat-Generaal Penitentiaire Inrichtingen (DG EPI). Beide partners engageren zich opnieuw om samen te werken rond hulp- en dienstverlening aan gedetineerden en dit vanuit hun onveranderde gemeenschappelijke opdracht: het bieden van een veilige, rechtsconforme, humane, herstel- en re-integratiegerichte invulling van de vrijheidsberovende straf of maatregel (VLAAMSE OVERHEID, 2014).

2. EEN OMGEVINGSANALYSE ALS STARTPUNT VOOR DUIDELIJKE KEUZES

Het strategisch Plan 2015-2020 bestaat uit een omgevingsanalyse, strategische en operationele doelstellingen, een algemeen tijdspad en een budgettair overzicht. Het biedt geen volledig overzicht van alle activiteiten, maar bepaalt een aantal prioritaire doelstellingen en acties waar op dient te worden ingezet. Deze prioritaire doelstellingen en acties situeren zich op Vlaams niveau en bieden richting en inspiratie voor de lokale gevangenis. De voorbereiding ervan lag in de handen van een gemengde commissie met leden van alle betrokken Vlaamse beleidsdomeinen samen met vertegenwoordigers uit het middenveld. Het plan werd goedgekeurd door de Vlaamse Regering en meegedeeld aan het Vlaams Parlement. Na goedkeuring volgt de gemengde commissie de uitvoering van het strategisch plan op en kan ze advies uitbrengen over eventuele bijsturing. Op lokaal niveau, dus in elke gevangenis, zijn er twee concrete actieplannen per legislatuur (2015-2020) voorzien waarin de prioriteiten van dit plan hun vertaalslag naar de lokale context krijgen. Deze actieplannen worden opgemaakt door het beleidsteam samengesteld uit de leden van de betrokken organisaties die actief zijn in de gevangenis. De gevangenisdirectie wordt ook uitgenodigd om deel te nemen aan dit forum. Het beleidsteam is verder verantwoordelijk voor de evaluatie en bijsturing van het actieplan. Ten slotte wordt in elke gevangenis een coördinatieteam opgericht met de opdracht om de uitvoering van het actieplan op te volgen (VLAAMSE REGERING, 2015). Voor verdere reflecties over de structurele samenwerking en de specifieke coördinatie

en ondersteuningsmechanismen op lokaal en bovenlokaal niveau die met dit plan gepaard gaan, verwijzen we graag naar de rubriektekst van Gert VANHERK verder in dit nummer.

Het strategisch plan vertrekt vanuit een omgevingsanalyse waarbij niet alleen een terugblik wordt geworpen op de afgelegde weg, maar vooral van waaruit nieuwe accenten worden gelegd. Zo lag de focus in het eerste strategisch plan in 2000 bij de implementatie van hulp- en dienstverlening binnen de muren en wordt in dit plan sterk de nadruk gelegd op de verbinding met het leven (en de hulp- en dienstverlening) na detentie. Daarnaast beoogt dit plan nog meer het werken op maat van de doelgroep, of anders gesteld, veel minder aanbodgestuurd en meer behoefte- of vraaggericht. Daarbij is er in het plan oog voor de steeds groeiende diversiteit binnen de gedetineerdenpopulatie en de bijhorende, sterk wijzigende, vragen en noden. Een ander aandachtspunt voor de komende jaren in dit strategisch plan heeft betrekking op de beoogde kwaliteitsverbetering. Het plan stelt voorop de effecten van het beleid te evalueren en op te volgen, gericht op efficiëntiewinsten ten aanzien van de ingezette middelen. Als voorbeeld wordt aangereikt dat er met dezelfde middelen een groter bereik van gedetineerden bewerkstelligd kan worden (VLAAMSE REGERING, 2015). Kwaliteitsverbetering kan ook een andere invulling krijgen dan deze gerichtheid op efficiëntiewinsten ten aanzien van de ingezette middelen, zoals vermeld in het strategisch plan. Het zou ook betrekking kunnen hebben op de verhoging van de kwaliteit van het vraaggericht werken op maat van het individu, of gericht naar het verhogen van de effecten van de aanwezige hulp- en dienstverlening. En nog, kwaliteitsverbetering zou kunnen betekenen oog te hebben voor de mate van voldoening of tevredenheid van de gedetineerden en die te liëren aan de prestaties van de geleverde dienstverlening. Naar deze invullingen van kwaliteitsverbetering wordt echter niet verwezen in het strategisch plan.

Dat de graad van overbevolking in een gevangenis een belangrijke impact heeft op de hulp- en dienstverlening, is als een open deur intrappen. Hierbij gaat het om het effectieve aanbod, het bereik, de moeilijkheid een aanbod te realiseren in een kader van beperkte 'bewegingen' of het tekort aan infrastructuur. Echter, ook in gevangenissen met een lagere overbevolkingsgraad worden niet alle gedetineerden voldoende bereikt. Uit de omgevingsanalyse komt naar voren dat er heel wat gedetineerden zijn die niet deelnemen aan het individuele, noch aan het groepsaanbod (VLAAMSE REGERING, 2015). Naast het gebrek aan aanbod, duidt het behoeftenonderzoek dat in 2012-2013 werd uitgevoerd in de gevangenis van Antwerpen (en waarbij ook niet-gebruikers van het aanbod werden bevestigd) de oorzaken als het gebrek aan informatie en motivatie bij gedetineerden aan als redenen waarom zij geen gebruik maken van het beschikbare aanbod (BROSENS *et al.*, 2013).

Een ander pijnpunt waarop in de omgevingsanalyse minder wordt ingegaan, is de wijze waarop heel wat diensten overbevraagd zijn. Ook dat is in tijden van schaarste, een open deur intrappen. De afgelopen jaren is de personeelsinzet voor hulp- en dienstverlening in de Vlaamse gevangenissen niet in dezelfde mate gegroeid als de almaar stijgende populatie. Bovendien worden er steeds meer ambitieuze doelstellingen gearticuleerd die ook gerealiseerd dienen te worden. Net zoals bij het decreet uit 2013, kan ook bij dit strategisch plan de vraag gesteld worden naar de relatie tussen de ambitieuze aard van de (decretale) doelstellingen en de middelen om deze doelstellingen te realiseren (zie ook PATERSON, 2013). Zo komen we bij de meer fundamentele vragen als: is een aanbod aan hulp- en dienstverlening voor alle gedetineerden wel realistisch? Zijn de principes van rechtsburgerschap wel realiseerbaar gezien de schaarste aan middelen? Of zijn er prioritaire groepen van gedetineerden die 'meer' recht hebben op de hulp- en dienstverlening? En op welke basis worden dan die keuzes gemaakt? Zijn keuzes verantwoordbaar op basis van de ernst van de strafbare feiten, of het moment in de tijdsvoorwaarden, de kans op recidive, of zijn ze eerder pragmatisch van aard (i.c. de 'wet van de hardste roeper' in de gevangenis)?

Verschillend van het strategisch plan anno 2000, is de sterk verhoogde aandacht voor de directe sociale omgeving van de gedetineerde die expliciet benoemd wordt als doelgroep in het decreet van 8 maart 2013 en het strategisch plan 2015-2020. De aandacht voor familie, vrienden en het professionele en informele netwerk wordt sterk verbonden met het maximaliseren van de kans op een succesvolle re-integratie. De operationalisering van het individueel hulp- en dienstverleningsplan is hierbij niet ver weg en biedt de kans om het bestaande aanbod in de Vlaamse gevangenissen meer af te stemmen op de individuele noden en behoeften van de gedetineerden. In die zin verschuift de focus in dit strategisch plan van het creëren van een aanbod aan hulp- en dienstverlening naar het werken op maat van de gedetineerde, het inspelen op zijn individuele noden en behoeften, het versterken van zijn sociale netwerk en dat gericht op een succesvolle re-integratie. Daarbij wordt rekening gehouden met degenen die momenteel niet of nauwelijks bereikt worden zoals personen met een handicap, geïnterneerden, personen met psychische en/of psychiatrische problemen, laagopgeleiden en verslaafden. Deze uitgangspunten en keuzes worden in dit strategisch plan omgezet naar gezamenlijke en domeinspecifieke prioriteiten voor de hulp- en dienstverlening aan gedetineerden in de periode 2015-2020. Elke doelstelling bespreken, en bijhorende chronologische stappen weergeven, zou ons te ver leiden in deze bijdrage. We focussen nu op enkele overkoepelende accenten die er voor ons uitspringen.

3. AANDACHT VOOR DE BRUG BINNEN-BUITEN

Het uitbouwen van de samenhang tussen het de hulp- en dienstverleners aanwezig binnen de gevangensmuren enerzijds en zij die hiervoor verantwoordelijk zijn in de vrije samenleving anderzijds, wordt in het strategisch plan genoemd als de grootste uitdaging voor de toekomst. Indien gedetineerden tijdens hun detentie geïnformeerd en gemotiveerd worden, kunnen lopende trajecten gecontinueerd worden. Het strategisch plan vermeldt drie doelstellingen met betrekking tot de brug tussen binnen en buiten (VLAAMSE REGERING, 2015).

Inzetten op een integraal aanbod, zowel tijdens als na detentie

Een eerste doelstelling betreft het realiseren van een integraal hulp- en dienstverleningsaanbod, zowel tijdens als na de detentie. Gevangenissen zijn een plaats waar de meest kwetsbaren uit de samenleving bereikt kunnen worden (bv. lage opleidingsgraad, werkloosheid of zwartwerk voor detentie – SOCIAL EXCLUSION UNIT, 2002). Deze kwetsbare groepen vinden vaak geen aansluiting bij het hulp- en dienstverleningsaanbod in de vrije samenleving. De gevangenis kan bijgevolg beschouwd worden als een ‘circuit-breaker’: door sociale diensten binnen de gevangensmuren te brengen, kan de stap naar de hulp- en dienstverlening buiten de gevangenis verkleind worden (GRUNSEIT *et al.*, 2008).

Onder meer in Vlaanderen en Noorwegen is het vertrekpunt dat de hulp- en dienstverlening die aangeboden wordt binnen de gevangensmuren het equivalent dient te zijn van het aanbod buiten de muren (GRÖNINGEN, 2014; HETLAND *et al.*, 2007). Dit impliceert bijvoorbeeld dat dezelfde leerkracht zowel binnen als buiten de gevangensmuren les kan geven. Dit model pleit er ook voor om de aangeboden diensten in detentie na vrijlating verder te zetten. Dit veronderstelt dat er al tijdens de detentie afspraken en plannen gemaakt worden en dat contactpersonen geïdentificeerd zijn. Kortom, hulp- en dienstverleners van buiten de gevangenis komen als het ware hun nieuwe cliënten op een proactieve, outreachende wijze, letterlijk en figuurlijk, ‘uit de gevangenis halen’. Anders gesteld, in plaats van een doorverwijzing vanuit de gevangenis en een intakegesprek via een uitgangsvergunning, zetten ambulante en residentiële hulp- en dienstverleners de stap naar de gedetineerde toe,

tijdens zijn detentie, liefst voor hij in de tijdsvoorwaarden komt. Nieuwe contacten en vertrouwensbanden aangaan buiten de muren kan een barrière zijn om verder beroep te doen op de hulp- en dienstverlening in de vrije samenleving (PLOEG & SANDLIE, 2011).

Wegwerken van knelpunten op vlak van administratie en huisvesting

Een tweede doelstelling m.b.t. de re-integratie van gedetineerden richt zich op het wegwerken van de knelpunten op vlak van administratie en huisvesting. Momenteel is de sociale zekerheid een complex en onsamenhangend geheel dat niet altijd consequent toegepast wordt. Verder ondervinden gedetineerden moeilijkheden met het vinden van een geschikte woonplaats na vrijlating. Het onderzoek van VAN HYFTE (2015) naar de huisvestingssituatie van gedetineerden na vrijlating uit de Antwerpse gevangenis toont aan dat meer dan 1 op 3 ex-gedetineerden geconfronteerd wordt met een onstabiele woonsituatie omdat zij slechts een tijdelijk onderkomen hebben. Daarnaast worden ook een aantal mensen dakloos na hun detentieperiode. De meest voorkomende reden voor een onstabiele huisvestingssituatie is het hebben van een illegale verblijfsstatus en de voorwaarde opgelegd krijgen om een andere woning te zoeken omwille van de gepleegde feiten. Daarnaast worden ook een gebroken relatie, een ontruimde woning tijdens de detentieperiode, huurschulden en niet meer terecht kunnen bij familie of vrienden aangehaald als redenen van de onstabiele woonsituatie (VAN HYFTE, 2015). Gedetineerden verliezen vaak ook hun inkomen (bv. uit werk of sociale uitkering) en worden daarnaast geconfronteerd met allerlei kosten (bv. gerechtskosten, vergoeding van burgerlijke partij, penitentiaire boetes) (DE DECKER *et al.*, 2014). Het is belangrijk om al tijdens de detentie om te gaan met risicofactoren voor hervat, zoals een slechte financiële positie of huisvestingssituatie (WEUTERS & MORE, 2015). Net de veelzijdigheid, en ook de structurele aard van onderliggende drempels en moeilijkheden in de huisvestingssituatie van gedetineerden, maken dit allerminst tot een evidente doelstelling voor de Vlaamse hulp- en dienstverlening.

Bovendien gaat aangaande huisvesting nog steeds de grootste aandacht naar langgestraften (DE DECKER *et al.*, 2014), terwijl ook kortgestraften en beklaagden nood hebben aan een goede woonst- en ontslagvoorbereiding. Door structurele samenwerkingsverbanden af te sluiten tussen het gevangeniswezen en hulp- en dienstverleningsorganisaties in de vrije samenleving (bv. OCMW's, CAW's, opvangcentra, centra voor geestelijke gezondheidszorg) kan een grotere continuïteit gegarandeerd worden (VAN HYFTE, 2015). Het strategisch plan benadrukt het belang van samenwerking op lokaal niveau en voorziet voor een aantal gevangenen de oprichting van een werkgroep 'resocialisatie' bestaande uit vertegenwoordigers van minimum het OCMW, huisvestingorganisaties en de relevante actoren van de desbetreffende gevangenis. Op dit moment zijn deze actoren nog geen partner, noch maken zij structureel deel uit van een samenwerking met de reeds aanwezige hulp- en dienstverlening in Vlaamse gevangenen. Goed nieuws en vertrekpunt voor elke Vlaamse en Brusselse gevangenis is dat wonen nu als thematiek volwaardig onderdeel uitmaakt van het plan naast de domeinen van sport, cultuur, onderwijs en werk. Dit was nog niet het geval in het eerste strategisch plan uit 2000.

Belangstelling voor de directe sociale omgeving

Een derde ambitie gerelateerd aan het versterken van de brug binnen-buiten behelst het meer actief betrekken van de directe sociale omgeving van gedetineerden bij hun re-integratie. Een hechtenis heeft immers op meer mensen een impact dan alleen op diegenen die effectief van hun vrijheid beroofd worden. Gedetineerden ervaren weliswaar de primaire

effecten van een opsluiting, hun families leven in de schaduw van de gevangenis (CODD, 2008). Stigmatisering (CONDY, 2007), financiële problemen (ARDITTI *et al.*, 2003), fysieke en mentale gezondheidsproblemen (ARDITTI *et al.*, 2003; HANNA *et al.*, 2009) en een reorganisatie van de verantwoordelijkheden binnen het gezin (CONDY, 2007) zijn slechts enkele voorbeelden van gevolgen waarmee de familie van gedetineerden geconfronteerd wordt.

Sinds enkele jaren is er al in heel wat Vlaamse gevangenissen aandacht voor het behouden, of zelfs versterken, van deze verbinding tussen de gedetineerde en zijn familie. Zo worden kinderbezoeken georganiseerd om de banden tussen kinderen, gedetineerde ouders en diens partners te ondersteunen. Sommige gevangenissen organiseren ook familiale evenementen bij bepaalde feestdagen. Andere gevangenissen gaan nog een stap verder en lanceren nieuwe initiatieven specifiek gericht op het versterken van de gezinsrelaties. Zo wordt onder meer in de gevangenis van Mechelen door het CKG Betlehem opvoedingsondersteuning aangeboden. Zij ontwikkelen een doe-boek voor kinderen tussen 6 en 12 jaar van gedetineerde vaders om de interactie en het uitwisselen van ervaringen tussen hen te stimuleren (VANDEWALLE & MERTENS, z.d.). Een ander praktijkvoorbeeld vinden we in de gevangenis van Hoogstraten waar gedetineerden de kans krijgen om een half uur per week met hun kinderen en partner te skypen (VANBRAECKEL, 2014).

Naast het onderhouden van contacten met een familielid tijdens detentie, lijkt het ons echter ook belangrijk aandacht te besteden aan de gevolgen waarmee het directe sociale netwerk geconfronteerd wordt. In het strategisch plan wordt veel minder de focus gelegd op de financiële, gezondheids- of andere problemen waarmee de directe sociale omgeving van gedetineerden wordt geconfronteerd. Waar deze moeilijkheden zich voornamelijk in de beginfase, of doorheen de gehele detentie, manifesteren, wordt in het strategisch plan de specifieke nadruk gelegd op het versterken van de verbinding gedetineerde en zijn directe sociale netwerk in de aanloop naar en na vrijlating. Achterliggende doelstelling is hierbij niet uitdrukkelijk het welzijn of de sociale vraagstukken waarmee familie en gedetineerden doorheen de detentie geconfronteerd worden. Vooral het bevorderen van het re-integratieproces van de gedetineerde wordt beoogd. Meer en meer wordt immers erkend dat familieleden essentieel zijn in het ondersteunen van het re-integratieproces (MILLS & CODD, 2007; SOCIAL EXCLUSION UNIT, 2002).

De directe sociale context van gedetineerden krijgt een nogal functionele betekenis wanneer vooral het versterken van het re-integratieproces van de gedetineerde benoemd wordt in functie van de ontwikkeling van werkpakketten en nieuwe interventies. De trajectbegeleider zou zich, vertrekkende vanuit de welzijnsimperatieven van het forensisch welzijnswerk, kunnen richten naar alle noden en behoeften ten aanzien van personen die in aanraking komen met het strafrecht, dus inclusief de directe sociale omgeving. In die zin heeft de trajectbegeleider dan niet enkel oog voor de brug van binnen naar buiten voor de gedetineerde en de rol van de sociale context hierbij, maar ook in het bijzonder voor de brug van binnen naar buiten (of van buiten naar binnen) voor de directe sociale omgeving. Of anders, deze sociale context wordt ook beschouwd als een volwaardige cliënt van het forensisch welzijnswerk waarbij wordt gestreefd naar een hulpverlening op vraag van de cliënt en toeleiding naar de hulp- en dienstverlening buiten de gevangensmuren.

4. MEER INSpraak EN PARTICIPATIE VAN GEDETINEERDEN

Naast de verbinding binnen-buiten die als een overkoepelend accent terug te vinden is in verscheidene doelstellingen en opgesomde stappenplannen, wordt in het strategisch plan de inspraak en participatie van gedetineerden op de voorgrond geplaatst. Zo stelt het strategisch plan dat *'tegen 2020 gedetineerden actief participeren aan de organisatie, uitbouw*

en bekendmaking van het hulp- en dienstverleningsaanbod in alle gevangenissen' (p39). Dit impliceert meer dan een accentverschuiving gezien de gedetineerde niet enkel meer beschouwd mag worden als ontvanger of deelnemer aan het bestaande aanbod. De gedetineerde wordt actief betrokken of is een volwaardige partij bij de constructie van het aanbod en de bekendmaking bij hun medegedetineerden.

Gevangenis als plaats voor empowerment

Gevangenissen zijn bij uitstek en van nature *disempowerend* voor gedetineerden gezien de onderlinge (on)machtsverhoudingen, het aspect van controle, en het beperken van de keuzes en autonomie van gedetineerden (CLAES, 2013; HANNAH-MOFFAT, 2000; WOODALL *et al.*, 2013). Tegelijkertijd wordt vanuit de doelstellingen van rehabilitatie en re-integratie gesteld dat ook in deze specifieke omgeving gewerkt moet worden aan gedetineerden die capabel zijn om autonoom een eigen leven te leiden na hun vrijlating (WOODALL *et al.*, 2013). Eén van de wegen om dit te realiseren is door het aanbieden van onderwijsmogelijkheden die leiden tot een diploma of certificaat (SCHLESINGER, 2005) of jobkwalificaties (ALÓS *et al.*, 2015). Dergelijke activiteiten worden ook aangeboden binnen de Vlaamse en Brusselse gevangenisstraten, zoals ook blijkt uit de evaluatie van het eerste strategisch plan (HELLEMANS *et al.*, 2008). Met het nieuwe strategisch plan 2015-2020 wordt een nieuwe stap gezet. Het bestaande cognitief kader is niet voldoende om individuen te versterken (CLEMENS, 2004). Ook het informeel leren heeft zijn plaats in een gevangenis. Zo heeft internationaal onderzoek aangetoond dat sportactiviteiten gedetineerden kunnen *empoweren* (MEEK, 2014; OZANO, 2008). Dat gebeurt door bijvoorbeeld gedetineerden te betrekken in het begeleiden van sportactiviteiten en hen zo de mogelijkheid te geven om inzicht te krijgen in hun eigen competenties. Dit opent op zijn beurt het perspectief om deze competenties te transfereren naar andere levensgebieden (OZANO, 2008).

In een aantal gevangenissen worden gedetineerden al actief betrokken bij de organisatie en uitvoering van hulp- en dienstverleningsactiviteiten. Denken we hierbij aan de kerngroep uit het Penitentiair Schoolcentrum Hoogstraten die zowel binnen de gevangenis (bv. sportdag, quiz, bingo-avond, helpen met het maandelijks kinderbezoek of het sinterklaasfeest) als daarbuiten (zich ten dienste stellen voor de gemeenschap) vrijwilligerswerk verricht (PSC HOOGSTRATEN, 2014). Daarnaast is er ook het activiteitenteam dat actief is binnen het Penitentiair Landbouwcentrum in Ruiselede. Zij organiseren ontspanningsactiviteiten voor andere gedetineerden (PLC RUISELEDE, 2013) en externen. Zo zamelden ze door middel van een quiz geld in voor de vzw moeders voor moeders in het kader van Music for Life van Studio Brussel (KLASBAK, 2014). Ook in de gevangenis van Gent loopt momenteel een onderzoeksproject om inzicht te krijgen in welke mate gedetineerden inspraak en participatie hebben en hoe dit gestimuleerd en georganiseerd kan worden (ACTIEPLAN HULP- EN DIENSTVERLENING AAN GEDETENEERDEN – GEVANGENIS GENT, 2015). Gedetineerden worden zo niet enkel gezien als de ontvanger van onderwijs of een andere activiteit of hulpverleningsvorm. Ze worden enerzijds aanzien als een belangrijke bron van informatie gericht op de ontwikkeling of bijsturing van het aanbod van hulp- en dienstverlening (BROSSENS *et al.*, 2013). Anderzijds worden zij ook actieve deelhebbers van de hulp- en dienstverlening met de ruimte voor informeel leren.

Deze invulling van inspraak en participatie in het strategisch plan behelst de wijze van deelname van gedetineerden aan de hulp- en dienstverlening en sluit aan bij één van de basisbeginselen in de Basiswet (BASISWET, 2005). Zo stelt artikel 7 dat in elke gevangenis een klimaat van overleg wordt nagestreefd en dat onder meer via een overlegorgaan van waaruit gedetineerden mee inspraak hebben in aangelegenheden van gemeenschappelijk belang.

De organisatie van de jaarlijkse sportdag, of barbecue, of de wijze waarop delen van het regime op de vleugel een impact hebben op gedetineerden zijn enkele van de onderwerpen die aan bod kunnen komen. Gemeenschappelijk uitgangspunt is dat gedetineerden ervaringsdeskundigen zijn, een belangrijke bron van informatie en actieve deelhebbers in de organisatie van het alledaagse leven in de gevangenis, inclusief de hulp- en dienstverlening. Dit uitgangspunt is vergelijkbaar met de methodiek van de *peer support schemes* die gehanteerd wordt in gevangenissen in het Verenigd Koninkrijk (EDGAR *et al.*, 2011; LEVENSON & FARRANT, 2002). Vertrekpunt is dat personen in een gelijkaardige situatie iets te bieden hebben dat niet door professionelen aangeboden kan worden (FARRANT & LEVENSON, 2002). Enerzijds zijn er *insider schemes* die twee doelen nastreven: (1) het aanbieden van geruststelling aan nieuwe gedetineerden, en (2) nieuwe gedetineerden voorzien van praktische informatie die handig kan zijn tijdens een detentie (HM PRISON SERVICE, 2005; EDGAR *et al.*, 2011). Anderzijds zijn er *listener schemes*. Oorspronkelijk zijn deze ontstaan om zelfmoord en/of zelfverwonding binnen de gevangensmuren tegen te gaan of te verminderen (FOSTER & MAGEE, 2011; BLAGDEN & PERRIN, 2014). *Listeners* zijn gedetineerden die zich vrijwillig inzetten om naar andere gedetineerden te luisteren en emotionele steun te bieden. Ze handelen hierbij vanuit het vertrouwelijkheidsprincipe. Gedetineerden moeten eerst een trainingsprogramma doorlopen alvorens ze *listener* kunnen worden (FOSTER & MAGEE, 2011). Kortom, een dergelijke methodiek sluit aan bij het streven naar een klimaat van overleg en verhoogt de participatie en inspraak van gedetineerden als deelhebbers aan het alledaagse leven in de gevangenis. Bovendien worden gedetineerden zo via formeel en informeel leren zelf toeliders naar het aanbod van hulp- en dienstverleningsactiviteiten.

Inzetten op de digitale evolutie

De voortschrijdende digitalisering van de maatschappij stopt niet aan de muren van de gevangenis en ook in dat instituut wordt een eigen (digitale) transitie steeds zichtbaarder. Het strategisch plan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden is niet blind voor de digitale evolutie die zich afspeelt in de vrije samenleving. Ondanks het feit dat technologische middelen steeds meer ingeburgerd zijn in onze samenleving, is het implementeren ervan binnen de gevangensmuren geen vanzelfsprekendheid (BEYENS, 2015). De uitbouw van *PrisonCloud* kan op vlak van de hulp- en dienstverlening onder meer een verbreding en verdieping van het onderwijsaanbod betekenen. Dit opent ook de mogelijkheid om in te spelen op de grote populatie van buitenlandse gedetineerden in onze gevangenissen. Deze groep verdient extra aandacht omwille van hun toenemende aantallen. Om een idee te geven, in 1980 had 25% van de Belgische gevangenispopulatie een buitenlandse nationaliteit, terwijl dit gestegen is tot 43% in 2013 (AEBI & DELGRANDE, 2014; SNACKEN, 2007). Vanaf januari 2016 start het FORINER-project. Dit Europees project wordt gesubsidieerd door Erasmus+ en is erop gericht om buitenlandse gedetineerden toegang te geven tot kwaliteitsvolle, laagdrempelige en gecertificeerde onderwijsmogelijkheden aangeboden door hun herkomstland. Er zullen mogelijkheden onderzocht en getest worden om gedetineerden in een buitenlandse gevangenis te voorzien van onderwijs aangeboden door het thuisland. Hierbij kan ICT een meerwaarde bieden, maar gezien de precaire situatie van ICT tijdens detentie, worden zowel digitale als niet-digitale mogelijkheden bekeken. Het doel van dit project is om een model te ontwikkelen waarbij buitenlandse gedetineerden onderwijs uit hun herkomstland kunnen volgen. Er zullen ook aanbevelingen geformuleerd worden naar nationale en Europese overheden (KLASBAK, 2015).

Andere voorbeelden van de afgelopen jaren in binnen- en buitenland op het gebied van technologische ontwikkelingen en digitalisering zijn de *self-service* concepten met *touchscreen* televisies of tablets waarop gedetineerden zelf hun voorzieningen en dagindeling kun-

nen bepalen. In Nederland is hiermee ervaring opgedaan in het detentieconcept van Lelystad (JONGEBREUR *et al.*, 2009). Het verhogen van de inspraak, participatie, zelfredzaamheid en autonomie van de gedetineerden (hij/zij beslist zelf over eigen zaken en levensverrichtingen) worden als doelstellingen naar voren geschoven. Momenteel wordt nagedacht rond *gamification* zoals *serious gaming* waarbij gedetineerden in computerspelvorm resocialiseren aan de hand van een specifieke training die hen via de game wordt aangeboden (MOLLEMAN, 2014).

5. GEZONDHEIDSZORG VOOR SPECIFIEKE NODEN EN GROEPEN

Veel meer dan in het strategisch plan van 2000, wordt in het plan 2015-2020 ingegaan op bijzondere noden van behoeftige personen. De gezondheidszorg maakt duidelijk zijn intrede in de doelstellingen en stappenplannen, zowel naar specifieke noden als naar doelgroepen. Zo wordt erkenning geven aan en ingegaan op de zorgbehoefte met betrekking tot het psychisch lijden van gedetineerden. Internationaal onderzoek toont aan dat gedetineerden, in vergelijking met de algemene bevolking, veel psychische klachten ervaren, zoals slaapproblemen, angst- en depressieve gevoelens en (psycho)somatische klachten. Over de determinanten van psychische klachten bij gedetineerden wordt zowel verwezen naar kenmerken van de specifieke detentiecontext als naar meer persoonsgebonden kenmerken die reeds voor de detentie aanwezig waren (BRONS *et al.*, 2013).

In het strategisch plan wordt deze zorgbehoefte m.b.t. het psychisch lijden bij gedetineerden erkend. Dit wordt aangevuld met de vaststelling dat de vraag naar hulpverlening van de Centra Geestelijke Gezondheidszorg (CGG) ruimschoots de huidige hulpverleningscapaciteit overstijgt. Tot daar het enigszins goede nieuws, meer bepaald de erkenning van deze specifieke zorgbehoefte en het stijgend aantal hulpvragen. Vanuit het strategisch plan wordt ingezet op een traject van kennisdeling en afstemming tussen het CGG en de trajectbegeleiders vanuit justitieel welzijnswerk, andere hulp- en dienstverleners en de andere zorgactoren en zorgfuncties vanuit Justitie. Doelstelling is te komen tot een herverdeling van de beschikbare capaciteit van het CGG opdat zij kunnen inzetten op de meest prioritaire noden. Daarnaast wil men, vanuit hun vraaggestuurde werking in afstemming met alle partners, kijken waar een verhoging van de hulpverleningscapaciteit absoluut noodzakelijk is. Kortom, in tijden van schaarste is het niet roeien met meer riemen, maar nagaan waar en met wie te roeien (en met wie niet).

Het is niet verwonderlijk dat we vanuit dat opzicht twee andere thema's mee in oenschouw nemen, namelijk de verslavingsproblematiek en de aanwezigheid van geïnterneerden binnen de gevangensmuren. Inspelen op de verslavingsproblematiek in de gevangensmuren wordt in het strategisch plan als belangrijke doelstelling gesteld. Uit het onderzoek van VAN MALDEREN (2011) blijkt dat 60% van de Belgische gedetineerden ooit in hun leven een illegale drug gebruikt hebben. Ook tijdens de detentieperiode komen gedetineerden in aanraking met verboden middelen. Zo heeft 1 op 3 gedetineerden een verboden middel gebruikt tijdens de huidige detentie. Daarnaast is het ook frappant dat 11% van de ooit-druggebruikers voor het eerst heroïne begint te gebruiken tijdens een opsluiting in de gevangenis. Specifieke drughulpverlening blijft een pijnpunt en in het huidige aanbod op vlak van verslavingszorg komen we bij de Centra Geestelijke Gezondheidszorg terecht. Voor ondersteuning bij het uitwerken van een drugbeleid in de gevangenis kunnen de regionale preventiewerkers van deze centra aangesproken worden. Voor nazorg buiten de gevangensmuren kunnen gedetineerden al tijdens hun detentie terecht bij het 'Centraal Aanmeldingspunt' (CAP) van de Vlaamse Vereniging voor Behandelcentra Verslaafdenzorg (VVBV). Gedetineerden die een behandeling wensen na hun detentie hoeven zo niet meer alle centra aan te schrijven op zoek naar een beschikbare plaats.

Met de zesde staatshervorming werd Vlaanderen bovendien exclusief bevoegd voor de preventieve en eerstelijnsgezondheidszorg en verkrijgt het de regie over de diversiteit aan revalidatievoorzieningen en de categoriale verslavingszorg. Deze veranderingen maken het noodzakelijk te komen tot structurele samenwerkingen met alle betrokken stakeholders om zo een gecoördineerd beleid te realiseren. Vraag blijft echter wie zich op korte en middellange termijn geroepen voelt om deze verslavingsproblematiek binnen de muren als opdracht op te nemen. De vrees bestaat dat we landen bij de huidige overbevraagde CGG's die pogen in te zetten op de meest prioritaire noden in de gevangenis.

Een andere bijzondere groep met specifieke noden in de Vlaamse en Brusselse gevangenissen vormen de personen met een statuut internering. Deze groep zou ten gevolge van hun problematiek een individuele behandeling dienen te krijgen in een gespecialiseerde setting in plaats van de huidige beperkte begeleiding in de gevangenis (NAUDTS *et al.*, 2005). In het kader van het strategisch meerjarenplan geïnterneerden krijgen de verschillende betrokken partners zoals het CGG, de zorg-, schakel- en outreachteams, trajectbegeleiders, etc. de opdracht te werken aan de uitbouw van individuele zorgtrajecten voor geïnterneerden. In functie van de realisatie van deze individuele zorgtrajecten en in het kader van de verbeterprojecten schakelen deze betrokken actoren hun aanbod optimaal in (CASSELMAN *et al.*, 2015). Naast de bestaande zorgteams en zogenaamde zorgploegen (samengesteld uit een psychiater, psycholoog, maatschappelijk assistent, ergotherapeut, psychiatrisch verpleger, bewegingstherapeut en opvoeder), heeft het CGG opnieuw een belangrijke opdracht ten aanzien van deze doelgroep met specifieke zorgnoden en stelt zich de vraag hoe ook aan deze problematiek binnen de muren het hoofd geboden kan worden.

6. VOORUITKIJKEN MET EEN TERUGBLIK, EEN AFSLUITENDE GEDACHT

Werken op maat van de gedetineerde, op basis van zijn specifieke noden en behoeften, vraagt om rekening te houden met verschillende bestaande behoeften. Dit is een hele uitdaging aangezien de gedetineerdenpopulatie een heterogene groep is, zowel wat betreft persoonsgebonden kenmerken, noden en behoeften, als betreffende de relatie met de strafrechtsbedeling (strafuitvoering). Een hulp- en dienstverleningsaanbod uitbouwen dat inspeelt op de noden en behoeften van verschillende groepen van gedetineerden, denk hierbij aan beklaagden, veroordeelden en geïnterneerden, is geen evidente opdracht. Bovendien kennen de Vlaamse gevangenissen een steeds grotere groep van gedetineerden van vreemde origine die zich laten kenmerken door hun socio-economische achterstelling en sociale exclusie (SNACKEN 2007; 2009). Een zeer aanzienlijk deel van deze groep zijn gedetineerden die niet de Belgische nationaliteit hebben. In 2013 vertegenwoordigt deze groep 43% van de gevangenispopulatie (AEBI & DELGRANDE, 2014). Onder het begrip 'gedetineerden van vreemde origine' kunnen ook andere categorieën geplaatst worden, die elk een aantal specifieke problemen kennen en hun detentie op diverse wijzen beleven: vreemdelingen zonder wettige verblijfplaats, tweede of derde generatie migranten zonder Belgische nationaliteit en vreemdelingen uit EU buurlanden (Kox *et al.*, 2014). Daarbij tonen studies dat de participatie van deze steeds groeiende groep van gedetineerden van vreemde origine aan de hulp- en dienstverlening lager ligt dan die van autochtone gedetineerden (BROSENS *et al.*, 2013; WESTRHEIM & MANGER, 2014). Hierbij rijst de vraag of het bestaande aanbod wel afgestemd is op de specifieke behoeften van deze groeiende groep gedetineerden. Cultuursensitief werken en het uitrollen van transculturele hulp- en dienstverleningsprogramma's is nog geen bestaande praktijk in Vlaamse en Brusselse gevangenissen en ongetwijfeld een belangrijke uitdaging voor de komende jaren.

Aangezien de gedetineerdenpopulatie zo divers is, vinden we het positief te lezen in het strategisch plan 2015-2020 dat men tegen 2020 wenst in te spelen op de noden en behoeften van gedetineerden en dat men hierbij specifieke aandacht besteedt aan een aantal zwakke groepen (o.a. anderstaligen en geïnterneerden) (VLAAMSE REGERING, 2015). Iedere gedetineerde heeft immers recht op een kwaliteitsvolle hulp- en dienstverlening (VLAAMSE OVERHEID, 2013). Spreken over een hulp- en dienstverlening aan gedetineerden en het opmaken van concrete doelstellingen en stappenplannen in de vorm van een strategisch plan 2015-2020 is ook invulling geven aan het recht op maatschappelijke dienstverlening als een sociaal grondrecht. De erkenning van dit recht en het rechtsburgerschap van gedetineerden zoals opgenomen in het decreet (2013) en de strategische plannen hulp en dienstverlening (2000 en 2015-2020) brengt een conceptueel kader met zich mee. Welzijnsinterventies binnen de gevangenis hebben als doel mensen te ondersteunen om zich te emanciperen in situaties waarin zij ervaren dat hun waardigheid als mens miskend wordt. De gedetineerde als hulpvrager kan aanzien worden als medesubject in de hulp- en dienstverlening en niet louter als een object van interventie. Zo worden gedetineerden mee betrokken in de uitbouw van hun individueel hulp- en dienstverleningsplan en daarnaast wordt ook een actieve participatie aan de uitbouw, bekendmaking en organisatie van hulp- en dienstverleningsactiviteiten gestimuleerd. Het gaat echter niet enkel om gedetineerden die mee participeren, inspraak hebben en zelfstandig op een tablet keuzes maken over hun hulpverleningstrajecten van binnen naar buiten de gevangenis. Het gaat ook om de hulpverleners, trajectbegeleiders of therapeuten die gericht zijn op het ondersteunen van de gedetineerden in het vinden van een werkbaar evenwicht tussen de individuele aspiraties in zijn leven en de maatschappelijke verwachtingen. Anders gesteld, het gaat bijvoorbeeld om de spanning tussen hoe de gedetineerde zijn re-integratietraject ziet en de weg die maatschappelijke of justitiële actoren (psychosociale dienst, strafuitvoeringsrechtbank, justitiehuis) als de meeste gepaste zien.

Doordat gedetineerden en hulp- en dienstverleners meer met elkaar in gesprek gaan, kan een hulpverlener ook meer inzicht verwerven in de structuur van de samenleving, onderlinge sociale verhoudingen en het heersende waarden- en normenpatroon. Op die manier krijgt de hulpverlener inzicht in bijvoorbeeld de achterliggende (maatschappelijke) redenen van de onstabiele woonsituatie van de gedetineerde. Vanuit dit oogpunt heeft een strategisch plan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden 2015-2020 ook betrekking op de wijze waarop sociale problemen van gedetineerden benaderd worden. Het gaat om wat als een probleemgebied bij de gedetineerde beschouwd wordt, en om welke reden en door wie, en over vragen aangaande de wijze waarop de hulp- en dienstverlening daarop anticipeert. Het recht op een menswaardig bestaan van een gedetineerde wordt nog steeds aanzien als een autonome waarde. De hulp- en dienstverlening aan gedetineerden staat hierbij niet in functie van het door het delict, de strafrechtelijke interventie of justitiële actoren bepaalde probleemgebieden. Door Professor Lieven DUPONT werd dit benoemd als de hulpverlening die uit de schaduw van het strafrecht treedt en zich profileert als een waarde op zich, kritisch ten opzichte van het strafrecht (DUPONT, 1986). Niet verwonderlijk dus dat we vanuit een terugblik naar de fundamentele ommekeer in de hulp- en dienstverlening aan gedetineerden vooruit kijken naar de nieuwe gestelde prioriteiten.

REFERENTIES

ACTIEPLAN HULP- EN DIENSTVERLENING AAN GEDETENEERDEN – GEVANGENIS GENT (2015). *Tussentijds evaluatierapport actieplan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden 2014-2015 gevangenis Gent (01/01/2014-03/02/2015)*. Gedownload op 8 oktober 2015, van <http://actieplanhdgent.skynetblogs.be/list/decreet-8-maart-2013/tussentijds-rapport.html>.

- AEBI, M.F. & DELGRANDE, N. (2014). *SPACE I – Council of Europe annual penal statistics. Prison population survey 2013*. Strasbourg: Council of Europe.
- ALÓS, R., ESTEBAN, F., JÓDAR, P. & MIGUÉLEZ, F. (2015). Effects of prison work programmes on the employability of ex-prisoners. *European Journal of Criminology*, 12(1), 35-50.
- ARDITTI, J.A., LAMBERT-SHUTE, J. & JOEST, K. (2003). Saturday morning at jail. Implications of incarceration for families and children. *Family Relations*, 52, 195-204.
- BASISWET BETREFFENDE HET GEVANGENISWEZEN EN DE RECHTSPOSITIE VAN GEDETINEERDEN (12 januari 2005), *Belgisch Staatsblad* 1 februari 2005, 2815-2843.
- BEYENS, K. (2015). PrisonCloud. Een ICT-platform voor de Belgische gevangenen. *Panopticon*, 36(2), 122-126.
- BLAGDEN, C. & PERRIN, N. (2014). Accumulating meaning, purpose and opportunities to change 'drip by drip'. The impact of being a listener in prison. *Psychology, Crime & Law*, 20(9), 902-920.
- BRONS, A., DIRKZWAGER, A., BEIJERSBERGEN, K., REEF, J. & NIEUWBEERTA, P. (2013). Psychische klachten bij mannelijke gedetineerden. Prevalentie en risicofactoren. *Tijdschrift voor Criminologie*, 55(3), 241-258.
- BROSENS, D., DE DONDER, L. & VERTÉ, D. (2013). *Hulp- en dienstverlening gevangenis Antwerpen: Een onderzoek naar de behoeften van gedetineerden*. Brussel: Digitale Drukkerij BZ-AFM.
- BOUVERNE-DE BIE, M., DERMAUT-CLYNCKE, A. & MEYVIS, W. (1996). Van reclasseringswerk in het verlengde van justitie naar justitieel ambulante welzijnswerk in het kader van het algemeen welzijnsbeleid. Tien jaar forensisch welzijnswerk in Vlaanderen. *Panopticon*, 537-554.
- CASSELMAN, J., DE RYCKE, R., HEIMANS, H. & GEENS, K. (2015). *Internering. Nieuwe interneringswet en organisatie van de zorg*. Brugge: Die Keure.
- CLAES, B. (2009). Als een hamer je enige gereedschap is, lijkt elk probleem op een spijker. In W. BRUGGEMAN, E. DE WREE, J. GOETHALS, P. PONSAERS, P. VAN CALSTER, T. VANDER BEKEN & G. VERMEULEN (Eds.), *Van Pionier tot Onmisbaar. Over 30 jaar Panopticon*. Antwerpen/Apeldoorn: Maklu, 422-440.
- CLAES, B. & GELUYCKENS, T. (2011). Constantia et labore. 10 Jaar Strategisch Plan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden. *Panopticon*, 2, 78-79.
- CLAES, B. (2013). Restorative justice in prison. An ethnographic research in a Belgian maximum-security prison. *Howard League ECAN Bulletin*(October), 16-20.
- CLEMENTS, P. (2004). The rehabilitative role of arts education in prison: Accommodation or enlightenment? *International Journal of Art & Design Education*, 23(2), 169-178.
- CODD, H. (2008). *In the shadow of prison. Families, imprisonment and criminal justice*. Portland: Willan Publishing.
- CONDY, R. (2007). *Families shamed. The consequences of crime for relatives of serious offenders*. Oxon: Routledge.
- DE DECKER, P., MEEUS, B., PANNECOUCKE, I. & VERSTRAETE, J. (2014). *De moeilijke oversteek. Wonen na een verblijf in bijzondere jeugdzorg, gevangenis en psychiatrie*. Antwerpen: Garant.
- DUPONT, L. (1986) *Welzijnswerk in de schaduw van het strafrecht*. Leuven: Acco.
- EDGAR, K., JACOBSON, J. & BIGGAR, K. (2011). *Time well spent. A practical guide to active citizenship and volunteering in prison*. London: Prison Reform Trust.
- FARRANT, F. & LEVENSON, J. (2000). Isolated but not excluded. Can prisoners be participants? *Criminal Justice Matters*, 49(1), 38-39.
- FOSTER, J. & MAGEE, H. (2011). *Peer support in prison health care. An investigation into the listening scheme in one adult male prison*. London: University of Greenwich.
- GRÖNING, L. (2014). Education for foreign inmates in Norwegian prisons: A legal and humanitarian perspective. *Bergen Journal of Criminal Law & Criminal Justice*, 2(2), 164-188.

- GRUNSEIT, A., FORELL, S. & McCARRON, E. (2008). *Access to justice and legal needs. Taking justice into custody. The legal needs of prisoners*. Sydney: Law and Justice Foundation of New South Wales.
- HANNA, D., RYDER, E., NGAKI, H., GENDALL, K., McMILLAN-MAKALIO, L. FAWTHORPE, L. et al. (2009). *The health of prisoners' families. A qualitative research project examining the effects that a family member being in prison has on the health of prisoners' families in New Zealand*. Report to the National Health Committee prepared by Wesley Community Action.
- HANNAH-MOFFAT, K. (2000). Prisons that empower. *British Journal of Criminology*, 40, 510-531.
- HELLEMANS, A., AERTSEN, I. & GOETHALS, J. (2008). *Externe evaluatie strategisch hulp- en dienstverlening aan gedetineerden*. Leuven: Leuven Instituut voor Criminologie.
- HETLAND, H., EIKELAND, O.-J., MANGER, T., DISETH, A. & ASBJORNSEN, A. (2007). Educational background in a prison population. *Journal of Correctional Education*, 58(2), 145-156.
- HM PRISON SERVICE (2005). *Good practice guide for Insiders peer support schemes*. Geraadpleegd 2 september 2015, van <https://lemosandcrane.co.uk/resources/MOJ%20-%20Good%20practice%20for%20Insiders%20peer%20support%20schemes.pdf>.
- JONGEBREUR, W., ABRAHAM, M. & NAUTA, O. (2009). *Een detentieconcept voor de toekomst? Evaluatie van de verlengde pilotperiode van Detentieconcept Lelystad (DCL)*. Den Haag: WODC.
- KLASBAK (2014). *PLC for life quiz*. Gedownload op 2 september 2015, van <http://klasbak.net/index.php/265-plc-for-life-quiz>
- KLASBAK (2015). *Europees project FORINER in de stijgers*. Gedownload op 8 oktober 2015, van http://klasbak.net/index.php?option=com_content&view=article&id=341:europes-projeet-foriner-in-de-steigers&catid=21:bakberichten&Itemid=101
- KOX, M., DE RIDDER, S., VANHOUCHE, A-S., BOONE, M. & BEYENS, K. (2014). Detentiebeleving van strafrechtelijk gedetineerden zonder verblijfsrecht. *Tijdschrift voor Criminologie*, 56(2), 31-47.
- LEVENSON, J. & FARRANT, F. (2002). Unlocking potential. Active citizenship and volunteering by prisoners. *Probation Journal*, 49, 195-204.
- MEEK, R. (2014). *Sport in prison: Exploring the role of physical activity in correctional settings*. London: Routledge.
- MEYVIS, W. & MARTIN, D. (1991). *Humanisering van de gevangenen en maatschappelijke aanpak van delinquentie*. Brussel: Koning Boudewijnstichting.
- MILLS, A. & CODD, H. (2007). Prisoners' families. In Y. JEWKENS (Ed.), *Handbook on prisons*. Portland: Willan Publishing, 672-695.
- MOLLEMAN, T. (2014). *Zelfredzame gedetineerden. Mogelijkheden binnen de muren*. Den Haag: WODC Cahier 2014-18.
- NAUDTS, K.H., COSYNS, P., McINTERNY, T., AUDENAERT, K., VAN DEN EYNDE, F. & VAN HEERINGEN, C. (2005). Editorial. Belgium and its internees: A problem for human rights and stimulus for service change. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 15(3), 148-153.
- OZANO, K.A. (2008). *The role of physical education, sport and exercise in a female prison*. Ongepubliceerde doctoraatsverhandeling. University of Chester, Chester.
- PATERSON, N. (2013). *Het Vlaamse decreet hulp- en dienstverlening aan gedetineerden: tussenhalte of eindstation?* Geraadpleegd 7 september 2015, van http://www.kennisplein.be/Documents/Delinquentie%20en%20detentie/Artikel%20Neil%20Paterson%20-%20FATIK%20themanummer%20communautarisering_finaal.pdf
- PLC RUISELEDE (2013). *Hulp- en dienstverlening aan gedetineerden. Jaarverslag 2013*. Gedownload op 2 september 2015, van http://www4.vlaanderen.be/wvg/welzijnssamenleving/hulpaangedetineerden/jaarverslagen/Documents/2013/2013_ruiselede.pdf.
- PLOEG, G. & SANDLIE, J.-E. (2011). Mapping probation futures: Norway. *Probation Journal – The Journal of Community and Criminal Justice*, 58(4), 386-394.

- PSC HOOGSTRATEN (2014). *Hulp- en dienstverlening aan gedetineerden. Jaarverslag 2014*. Gedownload op 2 september 2015, van <http://www4.vlaanderen.be/wvg/welzijnensamenleving/hulpaangedetineerden/jaarverslagen/Paginas/default.aspx>.
- SCHLESINGER, R. (2005). Better myself: Motivation of African Americans to participate in correctional education. *Journal of Correctional Education*, 56(3), 228-252.
- SNACKEN, S. (2007). Belgium. In A. VAN KALMTHOUT, F. VANHOFSTEE-VAN DER MEULEN & F. DÜNKEL (Eds.), *Foreigners in European prisons*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers, 129-156.
- SNACKEN, S. (2009). Dertig jaar strafuitvoering in België. In W. BRUGGEMAN, E. DE WREE, J. GOETHALS, P. PONSAERS, P. VAN CALSTER, T. VANDER BEKEN & G. VERMEULEN (Eds.), *Van Pionier tot Onmisbaar. Over 30 jaar Panopticon*. Antwerpen/Apeldoorn: Maklu, 278-304.
- SOCIAL EXCLUSION UNIT (2002). *Reducing re-offending by ex-prisoners*. London: Prison Reform Trust.
- VANDEWALLE, B. & MERTENS, K. (z.d.). *Mijn papa en ik. Niet samen en toch bij elkaar*. Mechelen: CKG Betlehem.
- VAN BRAECKEL, L. (2014). Skypen vanuit de gevangenis. *Weliswaar.be*, 117. Gedownload op 4 september 2015, van <http://www.weliswaar.be/nieuws/p/detail/skypen-vanuit-de-gevangenis>.
- VAN HYFTE, M. (2015). De woonsituatie van ex-gedetineerden onderzocht. In P. DE DECKER, I. PANNECOUCKE, J. VERSTRAETEN, B. MEEUS, E. SCHILBEECKX & E. VOLCKAERT (Eds.), *Woonnood in Vlaanderen. Feiten, mythes en voorstellen*. Antwerpen: Garant, 261-281.
- VAN MALDEREN, S. (2011). Drugs en gevangenis. In J. DANGREAU et al. (eds.), *Wet & Duiding Drugwetgeving*. Gent: Larcier, 110-136.
- VLAAMSE OVERHEID (2000). *Strategisch plan van de Vlaamse Gemeenschap. Missie, krachtlijnen, ambities, strategieën en kritische succesfactoren*. Brussel: Departement welzijn, volksgezondheid en gezin.
- VLAAMSE OVERHEID (2007). *FOD Justitie, DG UVSM, Gezamenlijk bijkomend implementatieplan Vlaamse Gemeenschap – Justitie betreffende het Vlaamse Strategische Plan ‘Hulp en Dienstverlening aan Gedetineerden*. Brussel.
- VLAAMSE OVERHEID (2013). Decreet betreffende de organisatie van hulp- en dienstverlening aan gedetineerden (pp. 22457-22462). Belgische staatsblad. Gedownload op 20 november 2013, van http://www.ejustice.just.fgov.be/mopdf/2013/04/11_1.pdf#Page41.
- VLAAMSE OVERHEID (2014). *Samenwerkingsakkoord tussen de Federale Staat, de Vlaamse Gemeenschap en het Vlaams Gewest inzake de hulp- en dienstverlening aan gedetineerden*. Brussel.
- VLAAMSE REGERING (2015). *Hulp- en dienstverlening aan gedetineerden: Strategisch plan 2015-2020*. (Ongepubliceerd document).
- WEUTERS, G. & MORE, A. (2015). Compartmenting income and housing of former prisoners after imprisonment with their situation before imprisonment. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 21(1), 35-48.
- WESTRHEIM, K. & MANGER, T. (2014). Iraqi prisoners in Norway. Educational background, participation, preferences and barriers to education. *Journal of Prison Education and Reentry*, 1(1), 6-19.
- WOODALL, J., DIXEY, R. & SOUTH, J. (2013). Control and choice in English prisons: Developing health-promoting prisons. *Health Promotion International*, 29(3), 474-482.